

UOT 811.111;159.9

G.T.Hacızadə
Bakı Slavyan Universiteti
gunay92h@gmail.com

NLP (NEYROLİNGVİSTİK PROGRAMLAŞDIRMA) ƏSASLI XARİCİ DİL TƏDRİSİNDƏ VAK (VİZUAL, AUDİAL, KİNESTİK) MODELİNDƏN İSTİFADƏNİN ƏHƏMİYYƏTİ

Açar sözlər: öyrənmə tərzii, submodalılıqlar, duyğular, neyrolinqvistik proqramlaşdırma

Məqələdə VAK modelinin NLP əsaslı xarici dil tədrisindəki əhəmiyyəti müzakirə olunur. Bura başlıca olaraq görmə, eşitmə və toxunma kimi hissələrin istifadəsindən asılı olan fərqli təqdimat sistemlərinin təhlili daxil edilir. Məqalə həmçinin VAK modeli ilə yaxından tanışlığın ən təsirli öyrənmə metodunu müəyyənləşdirməyə necə kömək etdiyi və beləcə tədris olunan materialın mənimsənilməsinin asanlaşdığını aydınlaşdırır. Bundan əlavə məqalə xarici dilin tədrisində çalışmalardan istifadə etməklə fərqli öyrənmə tərzlərini dəstəkləməyin müxtəlif yollarını təklif edir. Bütün tələbələrə razı salmaq və onları daha aktiv olmağa təşviq etmək üçün əsnəkliyin və multisensor üsullarla tədrisin vacibliyi vurğulanır.

G.T.Гаджизаде

ЗНАЧЕНИЕ ВАК (ВИЗУАЛЬНОЙ, АУДИАЛЬНОЙ, КИНЕСТЕТИЧЕСКОЙ) МОДЕЛИ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ НА ОСНОВЕ НЛП (НЕЙРОЛИНГУЗИТНОЕ ПРОГРАММИРОВАНИЕ)

Ключевые слова: стиль обучения, субмодальности, смыслы, нейролингвистическое программирование

В статье рассматривается важность модели ВАК в обучении иностранному языку на основе НЛП. Это влечет за собой анализ различных репрезентативных систем, которые в основном зависят от использования органов чувств, таких как зрение, слух и осязание. В статье также разъясняется, как близкое осознание с помощью модели ВАК помогает определить наиболее эффективный метод обучения, тем самым усвоение преподаваемого материала облегчается. Кроме того, в статье предлагаются различные способы поддержки разных стилей обучения с помощью упражнений при преподавании иностранного языка.

Подчеркивается важность гибкости и мультисенсорного обучения, чтобы удовлетворить всех учащихся и побудить их быть более активными.

G.T.Hajizada

THE IMPORTANCE OF VAK (VISUAL, AUDIAL, KINAESTHETIC) MODEL IN NLP (NEUROLINGUSITIC PROGRAMMING) BASED FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Keywords: learning style, submodalities, senses, neurolinguistic programming

The article addresses the importance of VAK model in NLP based foreign language teaching. It entails the analysis of different representational systems which predominantly depends on the use of senses such as seeing, hearing and touching. The article also clarifies that how close awareness with VAK model helps to identify the most effective learning method, thereby the acquisition of taught material is facilitated. Furthermore, the article suggests the different ways of favouring various learner styles through activities in a foreign language teaching. The necessity of being flexible and teaching in multisensory ways is emphasized to satisfy all students and encourage them to be more active.

Neyrolinqvistik proqramlaşdırmada (NLP) duyğusal fərqiñdilik anlayışına xüsusi önəm verilir. Belə ki, duyğu üzvlərindən istifadə şəkli ətraf mühitin öyrənilməsi, biliklərin qavranılması, insanlarla ünsiyyət bacarığımıza təsir edir. Bu duyğulara görmə eşitmə, toxunma, qoxu və dad alma aiddir. Görmə, eşitmə və toxunma duyğuları ilə informasiya qəbulu isə daha sıx yayılmışdır. Digər sözlə, NLP-də sensor təqdimat sistemləri mövcuddur ki, bu N.Fleminqin VAK modelinə əsaslanır və vizual, audial, kinestik olmaqla 3 qrupa ayrılır [2]:

Birinci növ – vizual. Psixoloqlar bu anlayışı vizual (göz) yaddaşı adlandırırlar. Statistika görə, uşaqların 65%-i bu qrupa aiddir. Onlar öz nitqlərində daha çox görmə ilə hiss edilən feil, sifət, zərflilər işlədəcəklər: *gördüm ki, ilk baxışdan, al-əlvan* və s. Vizual yaddaşı güclü olan uşaqlar gördüklərini daha yaxşı anlayır və kadrlarla yadda saxlayırlar. Vizualist uşaqlar onlara toxunulmasını sevmir və ətrafdakı insanların emosional hərəkətlərindən, mübahisələrindən daha tez təsirlənirlər. Vizualar yad məkana tez uyğunlaşlırlar. Onlar gördükləri yeni insanları, əşyaları diqqətlə müşahidə edir, onlara yaxından baxmağa çalışır, danışarkən və ya eşidərkən deyilən sözləri obrazlaşdırırlar.

İkinci növ – audial. Audial – eşitmə yaddaşının güclü olmasıdır. Bu növə 30% uşaqlar aid edilir. Bu uşaqlar dinlədikləri məlumatları daha tez mənimsəyir, zəngin lüğət ehtiyatına malik olurlar. Səslərin monotonluğu bu tip insanları tez yorur. Nitqində daha çox eşitmə hissi ilə bağlı feil, sifət, zərflilər işlədirlər: *dedi, eşidilir, səslənir, məlahətlə* və s. Onlar asanlıqla yeni dostlar tapır, yaşadları arasında lider olurlar. Audial uşaqlar dərəcə hazırlaşarkən mətni özlərinə danışır, müzakirə etdikləri məlumatları daha rahat yadda saxlayırlar. Yüksək səslə danışmağı xoşlayırlar. Onlara hirsli baxışlarınız təsir etməyəcək. Ona görə də baş verənləri sözlərlə izah etmək labüddür.

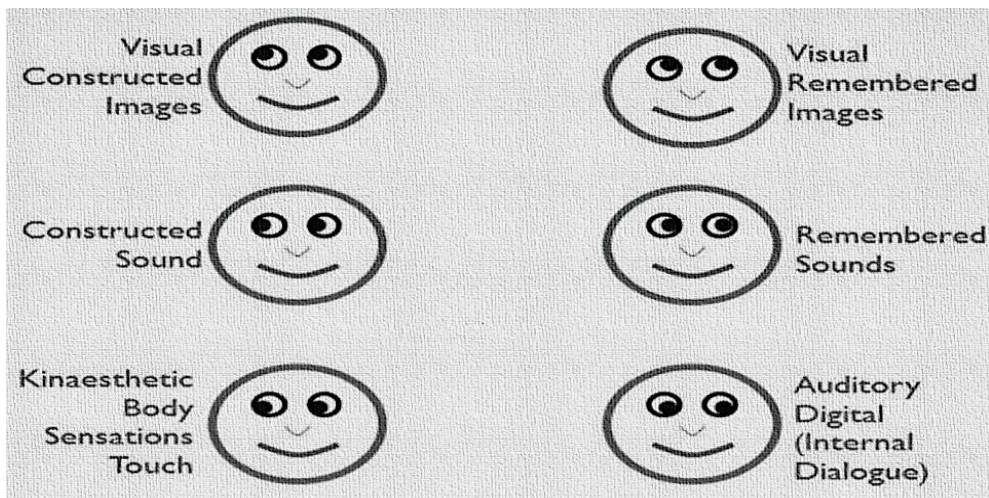
Üçüncü növ – kinestik. Kinestik tip insanlar toxunma analizatorları vasitəsilə dünyanı daha rahat dərk edə bilirlər. Nitqdəki sözlər də bu hislərə uyğun olur, məsələn: hiss etdim, yumşaq, isti və s. Statistika görə bu qrupa aid olan uşaqlar 5%-i təşkil edir. Bu uşaqlar saatlarla bir yerdə əyləşə bilmədiyindən hiperaktiv adlandırılır və diqqətlərini bir obyektə saxlamaq onlar üçün çətindir. Onların baxışları adətən aşağıya yönəlmiş olur. Bu uşaqların əhvalı tez-tez dəyişir, başqalarından tez inciyir və çox həssas olurlar. Əgər övladınız kinestik qrupa aiddirsə, ona aktiv oyunlar üçün gün ərzində daha çox vaxt ayırın.

Uşaqların müxtəlif informasiyaları mənimsəməsində bunlardan biri əsas sayılsa da digərləri də iştirak edir. Belə ki, körpəlikdən başlayaraq fərqli sensor modellərindən istifadə etsək də, gətirdikə bunlardan biri daha dominant olmağa başlayır. Valideyn və pedaqoqların əsas məqsədi ətraf mühitin, tapşırıqların və məlumatların daha asan, daha uzunmüddətli öyrənilməsi üçün uşaqda hansı qavrama növünün dominant olmasını təyin etməkdir. Bu nöqtəyi-nəzərdən VAK modeli ilə ətraflı tanışlıq öyrənmə prosesində müxtəlif yolları sınağıb daha effektiv olan üsulu seçməyimizə də kömək edəcəkdir. Məsələn, keçmişdə sən ingilis dilini maşında CD-lərə qulaq asmaqla öyrənmisənsə, indi xarici kinolara baxmaqla daha çox irəliləmə müşahidə edə bilərsiniz.

Öyrənmə tərzini dedikdə, konkret olaraq şəxsin ətrafdan öyrənmə və uyğunlaşma şəklini əks etdirən özünəxas davranış formaları nəzərdə tutulur. Bir qrup tələbə məlumatı görüntü, şəkil, diaqramlarla yaxşı mənimsədiyini halda, digərləri müzakirə, mühazirə, musiqilərlə, yaxud praktik tapşırıqlar və rollu oyunlarla daha yaxşı qavrayır. Öyrənmə tərzinin müxtəlifliyi isə insan zəkasının təbiət və tərbiyə, yaxud irsilik və təcrübənin vəhdətindən formalaşması ilə bağlıdır. H.Gardnerin “*Çoxşaxəli intellekt nəzəriyyəsi*” bu baxışı dəstəkləyən ən məşhur nəzəriyyələrdən biridir. Müəllimlər də öz növbəsində 2 vacib məqamı diqqətdə saxlamalıdırlar ki, tələbələr resursların zəngin olduğu və təbii öyrənmə tərzinin istifadə olunduğu şəraitdə daha səmərəli öyrənirlər. Bu resurslar həm daxili, həm xarici ola bilər. Daxili resurslara tələbəni öyrənməyə həvəsləndirən təbii atributlar, xarici resurslara isə texniki avadanlıqlar aid edilə bilər. Seçimlərin olduğu şəraitdə də nəticəyə yönəlib ruhdan düşmək yerinə

hədəfə çatmaq üçün görəcəyimiz işə yönələcəyik [4, s.92]. Bu prosesdə eyni zamanda tələbələrin öyrənmə tərzlərini dəstəkləmək və buna uyğunlaşa bilmək üçün öyrətmə yanaşmasında dəyişkənlik göstərmək, eləcə də ünsiyyətdə, dərslərin izahında hər 3 tipə də xitab edə biləcək cümlələr qurmağa çalışmaq lazımdır.

Ünsiyyət əsnasında həmsöhbətimizin göz hərəkətlərinə (təmasına) diqqət etməklə də onda hansı sensor sistemin aktiv işlədiyini müəyyən etmək olar:

Hər bir sensor sistemin malik olduğu xarakteristik xüsusiyyətlər (rəng, işıq, səs tonu, temperatur) NLP-də submodallıqlar adlanır. Dərs əsnasında tələbələri motivasiya etmək üçün submodallıqlardan istifadə etmək olar [4, s.205]. Bu məqsədlə ilk öncə tələbənin öz-özünü motivasiya şəklini öyrənmək lazımdır ki, bunu sual vasitəsilə öyrənə bilərik:

Sən futbol oynamağa özünü necə həvəsləndirirsən?

- Mən özümü uniformamda digər komanda üzvləri ilə birlikdə görürəm (V). Mən öz-özümə deyirəm ki, biz qalib gələcəyik (A). Mən həqiqətən yaxşı hiss edirəm (K).

Bu cavaba əsaslanaraq müəllim tələbələrdə keçdiyi fənnə qarşı həvəs yaratmaq üçün artıq necə yanaşacağını müəyyən edə bilər:

- *Keçən həftə ingilis dilindən ev tapşırığını vaxtında etdiyiniz anı xatırlaya bilərsinizmi?*
- *Müəllim sizi təriflədikdə hansı sözləri işlətdiyini xatırlayırsınızmi?*
- *Elə bir anı xatırlaya bilərsinizmi ki, o zaman həqiqətən ingilis dilini başa düşməyə başladığınızı hiss etdiniz?*
- *İndi yenə də ev tapşırığını tamamlayıb təkrar eyni hissələri keçirmək istərdinizmi?*

İndi isə ardıcılıqla hər bir sensor sistemin məşqi üçün nəzərdə tutulmuş bəzi çalışma nümunələrinə nəzər salaq:

1. Vizual

- **Internal pictures.** Ask students to relax and go inside and imagine a similar sort of picture as they would like it to be, eg my ideal seaside, my ideal garden, my ideal house. Students then work in groups or pairs to describe their own pictures to one another.
- **Spot the difference.** Use spot-the-difference pictures from a children's comic book. Students describe their pictures to one another to identify differences. Remember to identify similarities too.

2. Audial

- **Listen and guess the appearance.** Students listen to a story or song on cassette and try to describe the appearance of the speaker or singer from the sound of their voice. You then show them a picture and they say what they got correct and where there were differences.
- **Echo listening.** Teach students this technique to try at home. Each person listens to a tape of spoken language (preferably a monologue). As they listen they repeat what they hear as exactly as possible (sounds, timing, intonation, rhythm, etc) without stopping the tape. This means that they are about three seconds behind the tape, like an echo, producing what they have just heard, while listening to the next part. If they make a mistake, they go back to the beginning and start again. This is easier than it sounds and the concentration demanded by the overload of information can have a wonderful effect on students' pronunciation.

3. Kinestik. Artmaqda olan sübutlar təsdiq edir ki, hərəkətin tətbiq olunduğu şəraitdə yaddaş daha sürətlə çalışır. Öncədən də qeyd olunduğu kimi NLP fərziyyələrindən biri budur ki, bədən və düşüncə qarşılıqlı əlaqədədir. Tədqiqatlar göstərir ki, uzun müddət oturaq şəkildə hansısa bir şeyə fokuslandığımız zaman fiziki və zehni olaraq özümüzü bitkin hiss edə bilirik. Bunun qarşısını almaq üçün bədənimizi hərəkət etdirməliyik. Bu qan dövrəni və oksigenin beyinə daşınmasını optimallaşdırır. Bu yanaşmanın tədris prosesinə tətbiqi "*Beyin məşqi (Brain gym)*" adlanan təhsil kinesiologiyası ilə bağlı aparılan tədqiqatla müəyyən edilmişdir [3, s.43]. Kinestik yanaşmanın tətbiq olunduğu çalışma nümunəsinə nəzər salaq:

- **Feel and describe.** Create a 'feely bag'. Students take it in turns to put their hand into the bag and take hold of one of the objects inside, feeling it carefully to guess what it is, but unable to see it. The other students ask yes/no questions to get clues so they can guess what the object is. Possible contents: rubber, paper clip, sponge, tissue, bow tie, baby's dummy, orange, computer disk, cotton reel, key, cassette, film canister, rubber band, artificial flower, teaspoon, ring, earring, brooch, necklace,

credit card, sweets, etc.

Öncədən qeyd edilmişdir ki, beynin sağ və sol yarımkürələri ayrılıqda müxtəlif funksiyaları yerinə yetirir: sağ beyin analitikidirsə, sol beyin emosionaldır. Lakin son aparılan tədqiqatlar onu göstərir ki, beynimizin hər iki yarımkürəsini hərəkətə keçirdikdə, məşğul etdikdə təlim prosesi daha uğurla həyata keçə bilər. Bu baxımdan sözügedən 3 sensor sistemə eyni anda xitab edən fəaliyyət növlərindən istifadə daha məqsədəuyğundur. Məsələn, aşağıdakı tapşırıqlarda bunu görə bilərsiniz:

1. Favourites. *Give students one or more of the questionnaires below to remind them to experience things through their different senses. Ask them to compare their answers. You can also use different sorts of questions to practise different tenses. For example, you could give students the 'Friday questions' and ask them to turn them into 'Monday questions' by asking about the weekend using the past simple.*

Favourites

- *Choose a place you really like.*
- *What is the most beautiful sight in this place?*
- *What sound do you like most there?*
- *What's your main feeling about the place?*
- *What's your favourite smell in this place?*
- *What's the favourite taste associated with this place?*
- *What is one other thing that makes this a favourite place?*

Friday questions

- *What is the most interesting thing you've seen this week?*
- *What is the strangest sound you've heard?*
- *What is the most interesting thing you've touched or held in your hands?*
- *What is the strongest feeling you've felt?*
- *What is the nicest thing you've smelt?*
- *What is the most delicious thing you've eaten or drunk?*

2. Read each word in the box below and identify how you first represent it in your mind:

SEE

HEAR

FEEL

SMELL

TASTE

RAIN	SILK	ONION	COMPUTER	TELEPHONE	
GARLIC	STORY BOOK	MOON	RIVER	GRASS	BUS
SAND	ROSE	CHURCH	LEATHER	COFFEE	FISH
CAT	TRAIN	BABY	FRIEND	YOUR COUNTRY	
LONDON	POLITICS	LEARNING	ENGLISH	MATHS	
	LOVE	THE FUTURE			

Dərs prosesində musiqilərdən istifadə sözügedən bütün fəaliyyət növlərində stimullaşdırıcı mövqeyə sahibdir. Belə ki, musiqinin bədən, düşüncə və emosiyalarımız üzərində güclü təsiri var. Musiqi emosiyalarımızı və üzünmüddətli yaddaşımızı aktivləşdirir, eyni zamanda beynimizin reseptiv hissəsini tam şəkildə çalışdırır. Musiqidən tədris prosesində keçiləcək mövzunu təqdim etmək (*introducing a theme*), fasilə verərkən tələbələri fəallaşdırmaq (*energisers*), yaxud onların fikrinin yayınmasının qarşısını alaraq diqqətini mövzuya çəkmək (*background music*) üçün istifadə oluna bilər. Bununla yanaşı, musiqi tələbələri bilavasitə şəkildə yazıya və danışığa həvəsləndirmək üçün bir vasitə ola bilər. Məsələn, tələbə musiqi dinləyərkən təsəvvüründə canlandırdığı rəsmi şifahi, yaxud yazılı şəkildə təsvir edə bilər [3, s.41].

Biz dildən istifadə edərkən digər insanların beynində müxtəlif təsvirlər yaratmış oluruq. Buna görə də tələbələrlə ünsiyyət zamanı cümlələri hansı şəkildə qurduğumuza, seçdiyimiz sözlərə də diqqət etməliyik. Müqayisə üçün aşağıdakı iki cümləyə nəzər salaq:

1. *John went into the room. He sat down and looked around. He was scared.*

2. *John looked down at the discoloured carpet on the corridor floor behind him, took a deep breath and then, pushing the cold metal door open, he walked slowly and nervously into the small room. There were gray office chairs in the center of the room. He chose the one nearest the door, sat down and looked around. The gray walls and low ceiling of the room caused him feel a drop of cold sweat on neck. He was scared.*

Göründüyü kimi, ikinci təsvirdə vizual, kinestik və audial dil səviyyələrindən məharətlə istifadə edilir. Müasir neyro elm sahəsi göstərir ki, sözlərin mənimsənilməsi və yadda qalması prosesi o zaman səmərəli həyata keçir ki, beynində vizual, kinestik və audial kortekslər aktivləşsin [1, s.58]. Məsələn, “*discoloured carpet*” dedikdə, visual korteksdən istifadəylə həmin xalçanın təsvirini beynimizdə yaradır və bu sözü anlama bilirik. Bu baxımdan dil tədrisində hekayələrdən istifadənin də bilavasitə və metaforik dillə mesajların daha təsirli formada ötürülməsindəki rolu xüsusilə vurğulanmalıdır.

Söylənilən fikirlərdən gələn nəticə budur ki, xarici dil dərslərində müəllim-tələbə ünsiyyətinin səmərəli təşkili, tədris materialının doğru seçilməsi öyrənmələrin malik olduğu sensor təqdimat sisteminin (şəklinin) müəyyənləşdirilməsi ilə birbaşa bağlıdır. Belə ki, məlumatın qavranılması, öyrənmə tərzini şəxsən duyğu üzvləri ilə birbaşa əlaqəli olub individual xarakterik daşdığı üçün eyni bir tədris metodu bir tələbə üçün səmərəli, digəri üçün səmərəsiz ola bilər. Buna görə də müəllimlər öz öyrətmə tərzində fərqlilik göstərmək və bəzən də bütün öyrənmə tərzlərinə xitab edə biləcək öyrətmə yanaşmasını tətbiq etməklə xarici dilin daha səmərəli tədrisinə nail ola bilərlər.

ƏDƏBİYYAT

1. *Cullen B., Deacon B., Backwell B., Mulvey S., Roth I.* Explorations in NLP and Language teaching. Standing in Spirit Publications, Japan, 2015, 118 p.
2. *Fleming N.D.* Teaching and Learning Styles: VARK Strategies. Christchurch Press, New Zealand, 2002, 128 p.
3. *Revell J & Norman S.* Handing over: NLP-Based Activities for Language Learning. Saffire Press, England, 1999, 144 p.
4. *Ready R & Burton K.* Neuro-Linguistic Programming For Dummies®, 2nd Edition. John Wiley & Sons Ltd, England, 2010, 416 p.

Redaksiyaya daxil olub 11.10.2020